

Először is dicséret illeti ennek a szép és gondosan szerkesztett kötetnek az alkotógárdáját; előbb a szerzőket, majd a szerkesztőket – mivel ők nincsenek olyan sokan, hadd nevezzem nevükön őket: Murzsa Tímeát és Papp Ágnes

82 Soltész Márton

A LÁTHATÓ ÉS LÁTHATATLAN SZABÓ MAGDA*

„*nekem is csak maszkjaim
voltak*”. *Tanulmányok Szabó
Magda életművéről*

Klárát –, valamint a kiadvány megjelentetésének költségvetési és pályázati huzavonáit-nehézségeit magára vállaló Magyar Irodalomtörténeti Társaságot – különös tekintettel a *MIT-konferenciák* című könyvsorozat szerkesztőire, Bengi Lászlóra, Gintli Tiborra és Sebők Melindára. Nagy segítség lesz ez az oktatásban, a kutatásban – az életrajzi és poétikai monográfiák, tanulmányok leendő szerzői számára – egyaránt.

És itt az érdekesség kedvéért egy kis kitérőt tennék. Hermann Veronika az *Élet és Irodalom* 2021. április 16-i számában így deklamált: „A magyar irodalomtudomány számára Szabó Magda lényegében láthatatlan. Ez látszik akkor is, ha megpróbálunk anyagot keresni róla: Kiss Noémi születésének századik évfordulójára írt dolgozatát, Szilágyi Zsófia tanulmányát és egy, a Szegedi Tudományegyetemen íródott, 2011-es doktori disszertációt (Sinka Annamária: *Az intertextualitás megjelenési formái és interpretációs lehetőségei Szabó Magda Régimódi történet és A pillanat című regényében*) leszámítva alig található róla magazincikknél komolyabb munka.” Nem fűzök hozzá semmilyen kommentárt – aki ismeri a *Kitáruló ajtó* (2018) és a *Szabó Magda száz éve* (2019) című köteteket, az pontosan tudja, hogy a nagyvonalú szerzőnek, finoman szólva, nem volt igaza. Különösen érvényes ez az elmúlt évek publikációinak tükrében. Hadd emeljem itt ki most csupán a teljesség igénye nélkül Pataky Adrienn, Kosztrabszky Réka, Maczák Ibolya, Baranyai Norbert, Szilágyi Zsófia és V. Gilbert Edit írásait – amelyek az Irodalomtörténet, az Alföld, a Partitúra, a Létünk, az Új Katedra és a Digitális Irodalmi Akadémia lapjain, illetve felületén (illetve még ezernyi más fórumon) láttak napvilágot. Izgalmas, értő, provokatív tanulmányok jelentek meg tehát az elmúlt években – s ki más írta volna őket, ha nem a magyar irodalomtudomány szerzői? No de engedjük is el ezt a kérdést, mert nincs mit magyarázni, legitimálni. Ahogyan a korábbi munkák, úgy a jelen kötet anyaga is önmagáért beszél.

A tagolás világos: a szerkesztők hat ciklusra osztották az anyagot, ezek nagyjában-egészében a következők: 1.) a lírikus; 2.) a drámaíró; 3.) tépoétikai és narratológiai megközelítések; 4.) mítosz és sors problémakörei; 5.) az ifjúsági regény műfaji variánsai – különös tekintettel az *Abigél*re; 6.) a politika, az imázs, kánon és kultusz kulcskérdéseire épülő tanulmányok. 83

Mint Szabó Magda-olvasót, aki kutakodtam is már a témában, elsősorban az utolsó ciklus tanulmányai érdekeltek – a *Freskó* elbeszélésmódjával kapcsolatos etikai-politikai implikációk, *Az őz és a „hátranézés-vita”*, a Kertész Imre- és a Szabó Magda-féle Haldimann-levelek összevetése, valamint a záró pályakép –, vagyis Lengyel Imre Zsolt, Reichert Gábor, Kiss Noémi és V. Gilbert Edit alapos, szerteágazó kutatásokra épülő tanulmányai. A Pázmány Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájában hamarosan vitára kerülő történész PhD-dolgozatomban elsősorban rájuk hivatkozom. De kezdjük az elejéről, mert hiszen először irodalmárként, sőt, ha őszinte akarok lenni, gimnazista olvasóként fogott meg a Szabó Magda-életmű.

Sebők Melinda a pályakezdő költővel foglalkozik, s gazdagon idéz az 1975-ös *Szifán halatból* és az Európa Kiadó által kiadott, *Szüret* című gyűjteményes verseskötetből egyaránt hiányzó korai versekből. Ezek a Debreceni Képes Kalendáriumban, az Új Időkben jelentek meg. Folytatja azután a sort az Újholdban, a Magyarokban és a Diáriumban közölt versekkel – s miközben megismertet a pályakezdő, hangját kereső debreceni kislány versbeszédével, észrevétlenül irodalomtörténeti kontextust is vázol, rengeteg hivatkozással, adattal egészítve ki a fejünkben élő pályaképet és életrajzot, amelyet soha senki nem írt meg rendesen (és ez egyúttal önkritika is, mert bár egy időben komolyan ambicionáltam, nekem is csupán három vaskos dossziényi anyaggyűjtésre és egy életrajzi kronológiára futotta).

Ezt a történeti-irodalomtörténeti kontextust szélesíti tovább Széchenyi Ágnes, akinek remek tanulmányából természetesen nem hiányozhat egy Schöpflin Aladár-mondat – és ezt, félreértés ne essék, örömmel és szeretettel jelzem, hiszen az idézet maximálisan a helyén van. Széchenyi rendkívül komoly, zenei alapokon nyugvó elemzést ad a *Pentaton* című versről, Arnold Böcklin *Háború* című festményéről (lévén e festmény egy Szabó Magda-ekphraszisz tárgya), végül, de nem utolsósorban a *Bárány* című költeményről. (A bárány ugyanis nem csupán Debrecen címerállata, hanem a Szabó Magda-líra bázismetáforája is.)

Osztrólcucky Sarolta a költő ars poetica típusú – elsősorban e verstípus metapoétikus vonulatát képviselő – költeményeit veszi górcső alá.

Említettem már Maczák Ibolya nevét. Itt közölt írásában Szabó Magda *És ha mégis, Uram (Béla király)* című, 1997-ben bemutatott színművének

létrejöttével, valamint az ehhez kapcsolódó műfaj történeti és dramaturgiai kérdésekkel foglalkozik. Tudjuk, hogy történelmi tárgyú darabjainak megírásakor az író sokféle forrást használt annak érdekében, hogy nyelvi és hangulatilag is alaposan kidolgozhassa az általa exponálni kívánt drámai problematikát. Így konzultált többek között Benda Kálmánnal és más kortárs történészekkel is; levéltárban, könyvtárban kutatott – igazán izgalmasan tárja föl e háttér munkát a Béla-színház kapcsán Maczák Ibolya.

E ciklus másik szerzője, Baranyai Norbert Gere Zsoltnak mond köszönetet, amiért segítette őt eligazodni a Vörösmarty-filológiában, hiszen az ő dolgozata Vörösmarty kultuszát és emlékezetét igyekszik tetten érni a *Szilutt* című drámában. Hadd tegyem hozzá máris: a tőle megszokott higgadt, olvasmányos stílusban, kifogástalan vonalvezetéssel. Hiába, Baranyai Norbert tanárember: úgy ír, hogy mindenki megértse, tanuljon, okuljon belőle, szélesedjék a látóköre általa.

Nagy Csilla elemzése a *Szüret* című háborús elbeszélő költeményről úttörő munka. Elmélyülten foglalkozik a műfajjal, a beszédpozícióval, a szövegtérrel, a motívumokkal – dacára annak, hogy (mint dolgozatának zárlatában utal rá) az életmű egésze szempontjából zárványnak tűnhet ez a korai „verses regény”.

Kosztrabszky Réka ugyancsak úttörő személyisége a Szabó Magda-kutatásnak. Néhány évvel ezelőtt sikerrel megvédett doktori disszertációja volt (Erdődy Edit – éppen az író által megtámadott – korai munkáját leszámítva) az első poétikai monográfia Szabó Magdáról. Réka jelenleg a Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjasaként dolgozik Kaffka Margit-tanulmányain, s ennek a műhelymunkának egy érett és izgalmas fejezete került e kötet lapjaira. Míg Kaffkát – talán egyetlen nőíróként – már az ún. „Spenót” korszakában elismerte az irodalomtörténet, Szabó Magdával kapcsolatban vannak – megjegyzem: jogos, sokszor igen izgalmas – viták. Most ez a dolgozat egymás mellé állítja e két életművet, és kulcsokat ad az olvasó kezébe (no nem az ítélkezéshez! hanem) a két író regényeinek párhuzamos olvasásához. Annyit azért hadd mondjak: nekem személy szerint is nagyon tetszik, hogy Kosztrabszky Réka nem söpri félre a '45 és '89 közötti irodalomkritika és irodalomtörténet szerzőinek véleményét; éppen ellenkezőleg: vitázik, sőt itt-ott egyet mer érteni Nagy Péterrel, Bata Imrével, Sz. Szabó Lászlóval, vagy egy olyan elfogult (?) kortárs esszéistával, mint Lengyel Balázs. Közben persze Dorrit Cohnra és másokra hivatkozik, vagyis nem húzzák le ezek a régi szerzők, hanem – megint csak azt kell mondjam: bátran – fölépíti a saját elemzését is.

Kosztolánczy Tibor sem tagadja meg önmagát: bátor és játékos, mint mindig. Vérbeli szépíró, miközben vérbeli filológus. A *Mózes egy, huszonkettőről* szóló „lektori jelentésében” eljátszik a gondolattal és a szereppel, hogy

milyen értékelés születne ma Szabó Magda regényéről egy ifjú, de nálánál mindenképpen türelmetlenebb lektor tollából. Engem különösen azért szorakoztatott, mert mintha a nemrég elhunyt Albert Pál hangját hallottam volna olykor, aki az egyik nagy párizsi kiadó lektoraként írt Kosztolánczyánál sokkalta keményebb és türelmetlenebb lektori jelentéseket Szabó Magda műveiről. 85

Radvánszky Anikó megközelítése egy remek hipotézisre épül, módszere tudományos, nyelve mégsem tudálékos. Azt állítja – s ezzel csak egyetérthetek –, hogy „Szabó Magda valamennyi művében a múlt színpadterének konstrukciójával és rekonstrukciójával foglalkozott”. Ennek a gondolatnak a nagy ívű kibontása következik ezután a *Régimódi történet* elemzésén keresztül. Igazán megtisztelő, hogy egy jegyzetben tőlem is idéz néhány szót, és mivel jogos kérdést tesz fel, szeretnék válaszolni rá. Hogy mit jelent az író és a magánember elválasztása? Talán valóban pontatlanul fogalmaztam, illetve nem fejtettem ki alaposabban, hogy mire gondolok. Szerintem Szabó Magda kifelé folyvást a nagy író szerepét játszotta – ezt neveztem később, másutt gondosan fölépített médiaszelfnek. Háy János és mások is beszámoltak róla, hogy a Júlia utcai épületen belül is egy másik, múzeumszerű lakásban, egy *de facto* önéletrajzi térben fogadta őket, Kabdebó Lóránt pedig még azt is elmesélte, hogyan próbálgatta rajta 2000 környékén a Cili-legendárium újabb változatait – élőszóban – az író Bécstől sétálgatva. Nem hazudozott tehát, hanem alakított. Ahogyan otthon, Szobotka Tiborral szemben pedig nyilván nem tette – vagyis akkor volt ugyebár magánember. Ha volt... De itt be is fejezem, mert itt már megint csak találgatni tudok.

Megfogalmazódnak egyébként kritikák is Szabó Magda poétikájával kapcsolatban – és ez szintén hasznos. Kritikus hangjáról ismert Kiss Noémi és Bakó Endre, de most Papp Ágnes Klára is egy olyan kérdést tesz fel, amelyre csupán kritikus szemüvegen keresztül lehet választ adni: „Mi a baj a lekerékített történettel?” A koherens személyiség rekonstruálhatóságába vetett hit kétségekbe fordul – állapítja meg Papp Ágnes Klára, utalva a szerepjátszás, a maszkok használatának veszélyeire; megelőlegezve egyúttal a következő ciklus tanulmányait – vagyis előkészítve *A pillanatot* című regény elemzéseit (Ajky Alinka és Kuser Judit gondolatait). Mitológia és magánmitológia, sors és szerep a mítoszban és a regényben – az antikvitásban és a modernségben; ezen a vonalon indulnak el az elemzők. Ugyancsak regényeket elemez, mégpedig a hatvanas évek regényeit – a *Pilátust*, a *Mózes*t és a *Danaidát* – Murzsa Tímea és Gintli Tibor is, bár egészen eltérő aspektusból. Murzsa Tímea két protestáns kulcskifejezés, a *predesztináció* és a *szabad akarat* jelentéstartományainak érvényességét igyekszik bemérni,

Új Forrás 2023/10 – Soltész Márton: Látható és láthatatlan Szabó Magda „nekem is csak maszkjaim voltak”. Tanulmányok Szabó Magda életművéről

Gintli Tibor az elbeszélésmód és a szereplői tudatműködés összefüggéseit elemzi briliánsan – bekapcsolva végre a diskurzusba William Faulkner, akinek hatását Nagy Péter már a hatvanas években feltételezte, Szabó Magda ellenben kereken tagadta. (Szerencsére túl vagyunk már az oksági és fejlődéselvű irodalomtörténet-írás korszakán – így ami az elemzés sikeréhez szempontot adhat, az időtől és tértől függetlenül bekapcsolható.)

86 Míg a legjobban az utolsó ciklus dolgozatait tudtam forrásként használni, a legtöbbet ezek a szövegek adták hozzá mai Szabó Magda-képemhez, a szívem csücske egyértelműen az ifjúsági regénnyel foglalkozó szekció. Nem csak azért, mert a sárospataki főiskolán az ifjúsági irodalomról és annak módszertani problémáiról tartok órákat ebben a félévben, hanem mert a problematika (a gyermekek és ifjak megszólítása) áll közel a szívemhez – no és persze az *Abigél*. Évek óta kérdezik tőlem, melyik a kedvenc regényem Szabó Magdától. Sokáig azt mondtam, hogy a *Katalin utca*. Pedig a *Für Elise* kapcsán szerettem meg, és a *Régimódi történet* után döntöttem úgy, hogy olyan íróról van szó, akiről monográfiát kell írni. Aztán ugyebár nem írtam (időközben ugyanis Szabó Magdától, az embertől és médiaszereplőtől ment el a kedvem), és mára mindössze két regény maradt játékban: a *Mondják meg Zsófikának* és az *Abigél*. Poétikailag mindkettőt kifogástalannak látom – de talán az *Abigél* meseszövése még meszebb. Legyen akkor tehát – bár most senki sem kérdezte tőlem – az *Abigél*. Külön öröm, hogy a kedvenc irodalomtörténészeim írtak róla – merthogy nálam ilyen kategória is létezik. Szilágyi Zsófia, Schein Gábor – mindkettő vérbeli tanár és szépíró –, illetve a Kaffka-kutató, a Pázmányon diák- és tanárnemzedékeket pályára indító Horváth Zsuzsa. Valamikor magam is írtam egy haragos cikket az *Abigél* védelmében, amelyben tragikomikusan hadakoztam Rigó Bélával és másokkal, akik szerint az *Abigél* lányregény – egyik-másik szerint még csak nem is különösebben sikerült darab. Most itt van három higgadt tanulmány – az első a különböző iskolákról, amelyek megjelennek az életmű darabjaiban, majd két műfajelméleti kérdésekre épülő regényelemzés. Nem ismertetem következtetéseiket – csak annyit talán: öröm látni, hogy mennyien foglalkoznak újra és újra ezzel a remekművel; mert sokkalta ékesebben bizonyítja ez a tény a mű jelentőségét, mint az én egykori kirohanásom a Kortársban.

Ismét a szerkesztők figyelmét jelzi, hogy Schein Gábor írásával érkezőnk meg az utolsó ciklushoz. Hiszen Schein nem csupán az *Abigél* műfaji kódjaival, hanem annak emlékezetpolitikai attitűdjével is foglalkozik. Elsőként szólt a próza terén e tárgyról (Baranyai Norbert a történelmi drámák kapcsán már bőséggel írt róla korábban), s remélem, nem utolsóként, hiszen a kérdés elvezet egészen az aczéliánus *Szemlélőkig* (amelyet ebben a kötetben sem elemez senki, csupán V. Gilbert Edit utal rá), sőt tovább! Már Kosztolányi Tibor eljátszott a gondolattal imént említett szövegében – nos, az emlékezetpolitikai aspektus, úgy tűnik, egy új kutatási irányt jelez.

Ám hogy ne legyek egészen egyoldalú, s ne mondhassák, hogy csupán csak laudációra futotta, megjegyzem: vannak a kötetben apróbb hibák is – de nem mondom sem nevet, sem oldalszámot; majd a következő kiadás számára borítékolom ezt a kis erratumot. Ne gondoljanak persze semmi komolyra! Hol egy versidézetből hiányzik egy „d” betű, hol Antal Gábor helyett Albert Gábort éri botütés (utóbbinak megjelenés előtt álló levelezését olvasgatva jót kacagtam: rászolgált szegény a bírálatra). Ezek tehát apróságok. A lényegen pedig nem változtatnak – s itt viszont ismételnem kell magamat –: újabb kiváló, az oktatásban és a kutatásban egyaránt haszonnal forgatható Szabó Magda-tanulmánykötet készült. Sőt! Olyan, amely a *mezei*, vagy a *laikus*, vagy az *átlagos*, vagy a *normális*, vagy az *egyszerű halandó* Szabó Magda-olvasót, de még a *rajongókat*, a *fanklub tagjait* is joggal érdekelheti.

Tudós tanárok írták – érdeklődő olvasóknak; és ha a kezükbe veszik, bizony sokat tanulhatnak belőle. Én így jártam. (*Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Bp., 2023*)

* A laudáció elhangzott a kötet 2023. október 7-i bemutatóján, a Károli Gáspár Református Egyetem Reviczky utcai épületének dísztermében.

